
CO PROZRAZUJE JAZYK O ŽENÁCH

Anna Christou: *Žena v českém tradičním obrazu světa (etnolingvistická studie)*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2020.

DARINA HRADILOVÁ

Počátkem roku 2020 vydala Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v ediční řadě Mnemosyne mimořádně podnětný text filoložky Anny Christou. Jedná se o první autorčinu monografickou práci, před níž publikovala řadu tematicky spřízněných časopiseckých a sborníkových příspěvků (za všechny jmenujme např. *Silné a slabé pohlaví? Stereotypy spojené se ženami a muži v češtině* ve sborníku *Odkrywanie znaczeń w języku* z roku 2012), což svědčí o jejím dlouhodobém zaujetí daným tématem.

Samotnému textu monografie předchází krátké pojednání Ireny Vaňkové, jedné z nejvýraznějších osobností české kognitivní lingvistiky, „O jazykovém obrazu ženy a síle stereotypů“. Irena Vaňková se v textu s podtitulem „Namísto předmluvy“, který je sice krátkou, ale přesto svébytnou a podnětnou studií, zamýšlí nad tím, jak můžeme ženu chápat na základě jejího obrazu v současném jazyce a jaké otázky si můžeme klást nad současným diskurzem o ženách, přičemž jednou z těch nejobecnějších je ta, jak jazyk (de)formuje náš pohled na svět. Uvádí tak čtenáře do světa českých frazémů a folklórních i literárních dokladů, z nichž Anna Christou modeluje plastický, mnohotvárný a komplexně pojatý obraz ženy v českém kulturním prostředí.

Vlastní text monografie začíná přehledovou statí, v níž autorka rýsuje základní body svého výzkumu. Vykládá pojmy, které jsou pro její práci klíčové: jazykový obraz světa, stereotyp a profil, a hlásí se tak k inspiraci lublinskou školou. Hojně odkazuje na práce J. Bartmiňského a A. Wierzbické, ale i na „klasiku“ kognitivní lingvistiky, tedy G. Lakoffa a M. Johnsona, přičemž klade důraz na propojení jazyka a kultury v pojetí slovanské et-

nolingvistiky. Zahraniční bádání pak dává do kontextu tuzemského vývoje kognitivní lingvistiky. Současně hledá také širší kontext pro zkoumání role ženy v české společnosti v dalších humanitních disciplínách. Konečně zde také uvádí prameny, z nichž čerpá jazyková svědectví o obrazu ženy. Množství a rozmanitost těchto zdrojů jsou úctyhodné – autorka čerpala jak ze starších sbírek a slovníků českých přísloví (např. Dobrovského *Českých přísloví sbírka* nebo Flajšhansova *Česká přísloví*), tak ze současných lexikografických databází.

Výklad jazykového obrazu ženy, kterému je následně věnován veškerý zbývající prostor monografie, je uspořádán do kapitol sledujících chronologicky významná období v životě ženy, a to od mladé dívky přes manželku a matku až ke staré ženě. Na jazykových dokladech autorka názorně ukazuje, co bylo považováno za signifikantní pro jednotlivé etapy ženského života, jakým vlastností – ať už fyzickým, nebo duševním – byla přisuzována váha a pozitivní, nebo negativní hodnota. U mladé dívky tak byly akcentovány její fyzické vlastnosti svědčící o přitažlivosti (*děvče jako malina / k nakousnutí* – s. 33) a dobrém zdraví, resp. o budoucí plodnosti, panenská čistota (*Bo u panny cnota jako kula zlata.* – s. 37) a předpoklady být dobrou a pracovitou manželkou (*U děvčete jsou lepší mozoly než prstýnky.* – s. 41). U ženy-manželky se pozornost soustředí na to, jak funguje partnerský vztah s mužem, tedy na rozdělení rolí ve smyslu rozhodování o společných záležitostech, financování společného života i na dělbu práce (*Kalhoty kde žena nosí, málokdy muž dobře kosí.* – s. 65). Pro ženu-matku je zásadní schopnost ochraňující, pečující a bezvýhradné mateřské lásky (*Matčina náruč je nejhebčí a nejměkčí polštář.* – s. 90), jejímž dokonalým ideálem je Matka Boží. Matka je projektována také jako učitelka a rádkyně. Autorka se nevyhýbá ani negativně vnímaným modelům ženského chování (např. nevěrné ženy, svobodné matky, macechy a tchyně), ani obrazům souvisejícím s tabuizovanými aspekty ženství (např. porod a šestinedělí). U staré ženy jsou reflektovány symptomy tělesného stárnutí a ztráty reprodukční funkce i projevy mentálního stárnutí, přičemž vše uvedené je vnímáno negativně, resp. jako zdroj negativní síly (*Kde sám čert nestačí, tam starou babu vstrčí.* – s. 124).

Frazeologické, folklorní a literární doklady jsou v práci prezentovány v nebyvalé šíři, autorčin výklad je tak nejen věrohodný, ale také příjemně živý a čtenářsky přitažlivý. Nejedna čtenář si kromě obecných obzorů rozšíří i slovní zásobu – některé lexikální doklady jsou méně známé, jiné naopak užíváme automaticky, aniž bychom přemýšleli o jejich původu a významu. Velkým přínosem je fakt, že se autorka neomezila jen na sběr lingvistického materiálu a na jeho filologickou analýzu, ale že se jej snaží interpretovat v kontextu historických a sociologických aspektů (mezi použitými zdroji vynikají práce M. Lenderové a I. Možného), čímž získává novou hodnotu a je možno na něj nahlížet v nových (byť často tušených) souvislostech. Závěrem autorka dospívá k jednoduchému, ale výstižnému schématu, které usouvztažňuje stereotypy žen na bázi profilu vzhledu, funkce a věku, přičemž jejich nazírání osciluje mezi aspekty tělesnými a kulturními.

V kontextu současného pohledu na genderové i jiné stereotypy v jazyce i v myšlení je zásadní celkové vyznění práce, tedy že tradiční obraz ženy, resp. celého světa vyrůstá z postojů a hodnot dřívější společnosti. A i když aktuálně vyznáváme jiné hodnoty, musíme pro jejich relevantní interpretaci nejdříve poznat a pochopit hodnoty předcházející, aniž bychom však do nich mohli zpětně zasahovat, měnit je, či je dokonce rušit. Ostatně autorka sama závěrem konstatuje, že její studie by mohla sloužit jako odrazový můstek pro zkoumání současného obrazu ženy, který se od toho tradičního bude patrně odlišovat. Monografii Anny Christou tak lze doporučit nejen příznivcům kognitivní lingvistiky a etnolingvistiky, ale všem čtenářům z řad odborníků i laiků, které zajímá, jak se utváří jazykový obraz světa, jak k němu přistupovat a jak s ním pracovat.